

Partnerství mezi Evropskou unií a Středomořím

George Joffé: Perspectives on Development. The Euro-Mediterranean Partnership. 1st ed. Ilford: Cass, 1999, 282 stran, ISBN 0-7146-4499-4 (signatura knihovny ÚMV 46 496).

Iniciativa na vytvoření evro-středomořského partnerství byla formálně předložena u příležitosti první evro-středomořské ministerské konference, která se konala ve dnech 27. až 28. 11. 1995 v Barceloně. Hlavním úkolem tzv. barcelonského procesu v ekonomické rovině bylo vytvořit do roku 2010 „zónu míru a prosperity“ ve Středomoří, definovanou zónou volného obchodu mezi členskými státy Evropské unie (EU) a středomořskými nečlenskými státy. Za tím účelem jsou uzavírány bilaterální asociační dohody mezi EU a jednotlivými středomořskými zeměmi. Historie dosud nezaznamenala tak odvážný pokus o vytvoření jednotné oblasti volného obchodu mezi velkým počtem zemí s tak odlišným stupněm ekonomického rozvoje. Nejbohatší země má totiž dvacetkrát větší hrubý domácí produkt (HDP) na jednoho obyvatele než nejchudší.

V současnosti se problematikou dopadu vytvoření evro-středomořské zóny volného obchodu na ekonomiky jižního Středomoří a na celkovou bezpečnost Středomoří zabývá velké množství institucí, vědeckých týmů, jakož i orgány EU. Za tím účelem vytvořila Evropská komise v roce 1995 zvláštní diskuzní evro-středomořské fórum FEMISE, které sdružuje 70 nezávislých ekonomických ústavů z EU a ze Středomoří.

Již v polovině 90. let podíl ekonomických seskupení (EU, NAFTA, APEC) činil 61 % celkového světového obchodu a vážné integrační pohyby lze zaznamenat i v Latinské Americe. Geoekonomika vymezená volným obchodem převážila nad geopolitikou z dob bipolarity. Zdá se, že i země jižního Středomoří pochopily nové trendy světové ekonomiky po skončení studené války a objevují se první snahy přizpůsobit se změněným podmínkám.

Blízkovýchodní program v rámci britského vědeckého ústavu *Royal Institute of International Affairs* se zaměřil na realizaci zvláštního osmnáctiměsíčního projektu (září 1996 až březen 1998), který se zabýval ekonomickou strategií EU ve vztahu k některým světovým regionům. Za tím účelem bylo vytvořeno několik tematických pracovních skupin: program evro-středomořského partnerství; evro-středomořská iniciativa v kontextu globálního ekonomického řádu; kulturní rozhled a ekonomické chování; rozvojové modely pro severní Afriku – srovnání a rozdíly; bezpečnostní agenda; celkový přehled – scénáře a hodnocení.

Některé referáty byly nejdříve publikovány ve zvláštním čísle *Journal of North African Studies*. Kompletní sada 16 referátů se pak stala obsahem monografie *G. Joffého*, ředitele britského Královského ústavu mezinárodních vztahů, která je předmětem této recenze. Většina příspěvků je věnována ekonomickým problémům v kontextu vznikající evro-středomořské zóny volného obchodu. Další se zabývají evro-středomořským partnerstvím v bezpečnostní oblasti či zkoumáním kulturních vlivů na ekonomické chování. Dvě kapitoly obsahují kvalitní analytické studie o posledním ekonomickém vývoji v Latinské Americe a v jihovýchodní Asii. Je v nich zdůrazněna různá specifika jednotlivých regionů ve srovnání s evro-středomořským regionem. Autoři se snažili zhodnotit, do jaké míry je ten či onen integrační model vhodný pro země jižního Středomoří.

Úvod obstaral kvalitní příspěvek *E. Rheina*, bývalého ředitele pro Středomoří a Blízký východ v Evropské komisi. Klíčovou myšlenkou prolínající celou jeho kapitolou je otázka: *Kdo vlastně bude mít prospěch z vytvoření evro-středomořské zóny volného obchodu?*

Realizace evro-středomořské koncepce v ekonomické oblasti je navzdory pesimistickým očekáváním v pokročilém stadiu, o čemž svědčí i to, že téměř polovina obchodu mezi EU a Středomořím se realizuje v rámci podmínek volného obchodu. Volný obchod probíhá už od roku 1996 mezi EU a Tureckem a rovněž mezi EU a Izraelem. Dohody o volném obchodu s EU podepsalo zatím Maroko, Tunisko, Palestinci a Jordánsko. Téměř před podpisem je dohoda s Egyptem a dobře probíhají též jednání s Libanem a se Sýrií. Přesto *E. Rhein* realisticky posunuje nejzazší termín vytvoření zóny volného obchodu do roku 2015.¹

EU při vytváření evro-středomořského partnerství (ESP) vycházela ze tří strategických cílů:

- alespoň částečně vyrovnat úroveň vztahů EU – Středomoří s dynamicky se rozvíjejícími vztahy se státy střední a východní Evropy,
- kompenzovat vzrůstající roli USA ve východním Středomoří po válce v Perském zálivu a po zahájení madridského blízkovýchodního mírového procesu,
- zvýšit evropský export do nečlenských středomořských států, ale současně nevyšit import jejich výrobků na trhy EU.

Idea vytvořit evro-středomořský volný obchod se zrodila po skončení studené války a po událostech ve východní a střední Evropě. Stojí za zmínku, že EU (ES) uzavřela o mnoho let dříve bilaterální smlouvy s některými středomořskými zeměmi o volném obchodu, ačkoli ty byly prakticky účinné pouze ve dvou případech (s Tuniskem či s Marokem).

Volný obchod nebude automaticky garantovat rychlejší růst, příliv investic a prosperitu jako v případě „asijských tygrů“. Po pravdě řečeno, bude především výhodný pro evropské vývozce průmyslového zboží a největší cenu za něj zaplatí středomořské země, i když se v některých případech zvýší atraktivnost Středomoří nutná pro příliv přímých zahraničních investic (*J. Marks*). Nejhorší krátkozrakou volbu by učinila Evropa, kdyby zúžila své „reformní snahy“ na pouhé financování projektů, které by usnadnily realizaci evropského zboží na středomořských trzích, a kdyby odmítla investovat přímo v regionu, např. do projektů infrastruktury či technické pomoci. Nepochybně by následovala vlna bankrotů místních podniků, zvýšení nezaměstnanosti a následná stagnace reforem.

Zůstat mimo ekonomické bloky je v zásadě možné, ale existuje nebezpečí, že se ostatní ekonomická seskupení „spolčí“ proti izolovanému státnímu útvaru. Ve světě bloků (bez systému udělování doložek nejvyšších výhod) mohou být periferní středomořské země členem několika ekonomických bloků, ale zvláště z geografických hledisek se taková varianta zdá méně pravděpodobná. *A. Toviás* varuje před nebezpečím jednostranné orientace středomořských zemí na jeden blok (EU), neboť přijetí regionálních standardů může ohrozit schopnost středomořských vývozců adaptovat se na mezinárodní standardy, jako se to stalo Austrálii v 50. a 60. letech či tehdejšími členskými státy RVHP. Nebezpečí hrozí středomořským zemím i v tom případě, pokud se jim nepodaří snížit jejich celkové (smluvní) tarify vůči ostatním zemím Světové obchodní organizace (WTO), a to např. pod tlakem EU, která by se snažila tímto způsobem udržet svou preferenční výhodu. Tyto státy by pak byly relativně izolovány od ostatních částí světového trhu.

Asociační dohody pomohly nejen odbourat všechny obchodní překážky, ale urychlily i dlouho odkládané reformy středomořských ekonomik a vytvořily společná a závazná pravidla pro vzájemnou spolupráci mezi středomořskými partnery (cla, konkurence, dotace, intelektuální vlastnictví, standardy, konvertibilita měn, volný pohyb kapitálu a zvláště výhodné využívání podmínek poskytovaných díky pravidlům o původu). Po obsahové i formální stránce se podobají asociačním dohodám, které uzavírala EU s bývalými členy RVHP počátkem 90. let. Stanou se nástrojem k povzbuzení váhavých výrobců i vlád, aby přijali důležitá opatření, která by stejně museli později udělat pod silným vnějším ekonomickým tlakem. *A. Toviás* prokázal ve své studii, že z podepsání dohod o volném obchodu budou mít nejvíce výhod členské státy EU. Měl by se zvýšit jejich vývoz průmyslových (zvláště strojírenských a textilních) výrobků do Tuniska a do Maroka, a to na úkor vývozu ostatních zemí OECD.²

B. Hoekman upozornil na neexistenci závazných ustanovení v některých oblastech (pří-
mé zahraniční investice, dodávky služeb, odstranění vládního zprostředkování, uchování
antidumpingu a široce pojatá bezpečnostní opatření), což má za následek, že evro-středo-
mořské partnerství zásadně nepřekračuje multilaterální disciplínu dodržovanou v rámci
WTO.³

Nezanedbatelným problémem bude též odlišná kultura managementu v muslimském
středomořském prostředí. Na příkladu Tuniska *R. Zghal* upozorňuje na některé obecné
jevy typické pro většinu islámských zemí. Prioritním rysem je víra muslimů v rovnost
a důstojnost, která je odvozena z principu rovnoprávnosti všech lidí, věřících před Bo-
hem (*tawhíd*). Výsledkem je, že muslimové zpravidla odmítají práci za mzdu a také auto-
ritu nadřízeného. Nerovnost akceptují jen v případech znalostí či zbožnosti.

Únik z čarovného kruhu nerovného přerozdělování a námezdní práce hledají ve víře
v osud předurčený Bohem (*maktúb*). Německý sociolog *Max Weber* našel podmínky pro
rozvoj kapitalismu již v předislámské době, ale islámský fatalismus považoval za největ-
ší překážku dosažení tohoto cíle.⁴ Dalším obranným reflexem je vytváření nepřekonatel-
ných bariér mezi časem stráveným v zaměstnání a mimo něj. Třetí variantou „sebeobra-
ny“ je víra v nekritický a mnohdy komický paternalismus ve vztahu k nadřízenému, který
přerůstá v tendenci vytvářet charismatické osobnosti. V praktické rovině je typické zře-
telné přání, aby se nadřízený šéf stal ochráncem zájmů podřízených i v nepracovních zá-
ležitostech.

Dalším typickým rysem je neschopnost managementu jasně a přesně formulovat např.
cíle konkrétní firmy, což souvisí s neochotou přijmout konkrétní odpovědnost. *R. Zghal* ho
vidí v islámské filozofii, která zdůrazňuje nutnost odpuštění a božské laskavosti. Automa-
ticky se očekává, že i nezodpovědné jednání nebude potrestáno.⁵ Uvedené příklady ná-
zorně dokazují, že vytváření jednotného systému managementu v evro-středomořské ob-
lasti nebude jednoduchou a krátkodobou záležitostí.

V současné době je patrné velké úsilí o vytvoření volného obchodu i ve směru Jih–Jih,
který by měl předcházet vytvoření evro-středomořské zóny volného obchodu. V roce 1997
Liga arabských států vyhlásila projekt na vytvoření arabské zóny volného obchodu do ro-
ku 2008, aby tak snížila negativní dopady volného obchodu s EU. *E. Rhein* zase navrhu-
je založení středomořského arabského obchodního sdružení jako instituce umožňující vy-
tvořit evro-středomořskou zónu volného obchodu sahající od Mauretánie až po Rusko
a Ukrajinu (které rovněž předem nevylučuje). Normalizace obchodních vztahů může být
zajištěna i tím, že všichni středomořští partneři budou respektovat pravidla WTO. Sou-
časně budou udržovat formální mír (bez bojkotu), což se bez blízkovýchodního mírového
urovnání jeví jako hypotetická představa. Propustnost hranic a propojená infrastruktura
(jako výsledek normalizace vztahů) mohou zvýšit zájem vývozců o multilaterální obchod
(založení regionálních obchodních středisek) a budou pobídkou i k přímým zahraničním
investicím. *A. Tovias* pak zdůrazňuje výhodnost vytvoření zóny volného obchodu mezi ne-
členskými středomořskými státy, ale pouze v kontextu evro-středomořského partnerství.
Pro názornost *A. Tovias* i *B. Hoekman* používají symboliku středu kola a z něho vyběha-
jících paprsků, tj. „hub-and-spokes nature“. Je zřejmé, že Evropa bude mít zájem o mul-
tilaterální smlouvu upravující pravidla o původu zboží a středomořské země mohou vy-
užívat ustanovení o kumulaci původu výrobku, přesněji řečeno o kumulaci jeho přidané
hodnoty. *G. Thomson* dospěl k závěru, že oblast jižního Středomoří vykazuje menší sek-
torální komplementaritu a komplexnost struktury ve vztahu k EU než kandidátské země
z východní a střední Evropy, a proto je na EU ekonomicky závislejší. Spolupráce je tedy
asymetričtější.⁶ Kumulace původu výrobků napomůže k využívání výrobní komplemen-
tarity mezi samotnými středomořskými zeměmi a usnadní širokou regionální, mnoho-
strannou spolupráci v textilním, agropotravinářském či chemickém sektoru, jakož i vývoz
na náročné trhy EU či např. zemí CEFTA. Kumulace původu zboží byla poprvé začleně-
na i do asociačních dohod mezi EU a Tuniskem, ale vztahovala se pouze na sousední

maghrebské země – na Alžírsko a na Maroko. Evro-středomořské partnerství musí mít plnou politickou i finanční podporu ze strany EU a středomořských vlád.

Největší výhrady středomořských partnerů jsou vůči vyjmutí obchodu se zemědělskými produkty z evro-středomořského obchodu, ačkoli je známo, že některé země jsou na vývozu zemědělských komodit do EU značně závislé (Maroko, Izrael, Libanon). V Maroku se zemědělská výroba podílí 21 % na HDP a zajišťuje 43,4 % zaměstnanosti, zatímco Jordánsko je minimálně závislé na zemědělské výrobě a vývozu. Středomořské země jako celek mají obecně určité komparativní výhody ve vztahu k jejich produkci.

Ve prospěch evropského přístupu svědčí i vyjmutí zemědělských výrobků z ustanovení WTO o volném obchodu a to, že jejich podíl na celkovém obchodním obratu EU se Středomořím činí pouhých 10 %. EU vyčlenila zemědělské produkty rovněž ze systému volného obchodu se zeměmi EFTA či CEFTA, protože má obavy z ohrožení vlastní zemědělské produkce. E. Rhein předpovídá, že evro-středomořský volný obchod v zemědělské oblasti nebude na pořadu dne v následujících 10–15 letech, tj. do té doby, než si EU uvědomí, že zemědělství je stejný sektor jako průmysl a služby, tj. se stejnými pravidly o konkurenci (např. dotační politika). Středomořské země se dříve či později stanou čistými dovozci vybraných zemědělských produktů, jako je obilí, mléčné výrobky a maso, pro něž má EU lepší exportní možnosti.⁷

A. Toviás však rozhodně doporučuje nevyčleňovat zemědělské produkty z regionálního volného obchodu zaměřeného spíše na průmyslové výrobky.⁸ Na rozdíl od členských států EFTA, které tento krok učinily z obavy před třetími plochami s EU, mají středomořské země konkurenční výhodu při produkci takových komodit, jako je bavlna, ovoce (i sušené), zelenina, květiny, olivový olej, tabák, rýže, drůbeží a skopové maso, tj. těch položek, které není jednoduché vyvážet na vzdálené trhy, ale najde se pro ně uplatnění v regionálním měřítku.

Zvláště Diana Huntová varuje před problémy spojenými s odstraňováním tarifních překážek. Některé středomořské podniky nebudou schopny se vyrovnat s evropskou konkurencí bez ochranných opatření. Reformy budou mít krátkodobý negativní dopad i na výkonnost ekonomiky a vyostří problém nezaměstnanosti. Komplikací bude značná závislost některých středomořských zemí na daňových příjmech z dovozu. Z metodologického hlediska autorka upozorňuje na to, že evro-středomořské partnerství sice do jisté míry vychází z tzv. washingtonského konsenzu (např. odstranění tarifních a netarifních překážek, principy tržní ekonomiky, rozvoj soukromého sektoru, vytváření regulačního a institucionálního rámce pro tržní ekonomiku, programy na zabránění negativním dopadům reforem na nejchudší část obyvatelstva či pozornost věnovaná makroekonomice), ale jde spíše o nesourodou aplikaci těchto liberálních principů. Především nejsou vztahovány na všechny výrobní sektory ekonomiky a cena placená za dosažení blahobytu bude pro oba regiony zásadně odlišná. Stoupenci tzv. washingtonského konsenzu se podle autorčina názoru odchýlili od původního empirického, reflektivního a analytického způsobu Hayekova myšlení ve směru většího formalismu při výkladu neoklasických liberálních schémat.⁹

V této souvislosti je třeba upozornit na to, že chybějí rovněž analýzy politických dopadů liberalizace obchodu na jednotlivé středomořské státy. Vzhledem k citlivosti tématu se dá pochopit určitá nechuť a snad i obavy věnovat se dané problematice. Nadia Salahová ve své stati sugestivně a „naostro“ popsala snahy vládnoucích elit v Maroku bránit vzniku „občanské společnosti“ a modernizaci. Kolaps veřejného financování v Maroku v roce 1983 sice stimuloval proces liberalizace bez ohledu na nepříznivý demografický růst, ale je sporné, do jaké míry oslabil dosavadní specifický politický centralismus státní moci (*machzan*) a privilegia politických elit. Organizace moci je v rukou paláce a většinou servilních politických stran. Hybnými silami „euroglobalismu“, modernizace usilující o ukončení současného statu quo, jsou podle názoru N. Salahové čtyři faktory:

- strach z islamismu;
- ženská populace žádající rovnost postavení;

- vytváření občanské společnosti ve městech (profesní a nevládní sdružení a organizace), usilující o podíl na rozhodování;
- střední městské vrstvy, které pod vlivem marocké komunity v Evropě chtějí „žít jako Evropané“.

G. Thomson upozorňuje na zvýšenou politickou interdependenci. Negativní vývojové trendy v jižním muslimském Středomoří mohou uvést do pohybu destabilizační potenciál početné arabské či turecké komunity v některých členských státech EU. Zvláště důležitý je politický a ekonomický vývoj v trojlístku zemí – Turecko, Egypt a Alžírsko –, což je tradiční názor americké politologie.

Závažné úvahy o sociálním dopadu evro-středomořské zóny volného obchodu obsahuje stať A. Mahjoub. Jádrem problému vidí v asymetrii ekonomického rozvoje a v různé úrovni integrace a protekcionismu v oblasti. Asociační dohody o volném obchodu jsou uzavírány mezi jednou středomořskou zemí a blokem členských států EU. Proces přizpůsobení se pravidlům volného obchodu bude ve své podstatě stimulovat recesi. Povede k razantnímu snížení příjmů z dovozních cel a daní, které bude stát kompenzovat zvýšením sazby daně z přidané hodnoty či snižováním veřejných výdajů. Proces bude doprovázen poklesem vnitřní poptávky a investic, které budou způsobeny hromadnými bankroty nekonkurenceschopných místních firem a značným růstem nezaměstnanosti. A. Mahjoub vyčleňuje sociální skupiny, jež mají prospěch z liberalizace obchodu (dovozci, obecně spotřebitelé, podnikatelé v konkurenčně způsobilém exportním odvětví a závislí na dovozu potřebných vstupů). Negativním důsledkům pak budou vystaveni dělníci a zaměstnavatelé v nekonkurenceschopných podnicích a příslušní úředníci, kteří ztratili svá privilegia kontrolovat importy zboží v důsledku liberalizace. Stanovení únosnosti ekonomických, sociálních i politických reforem se musí proto stát základem jakékoli kvalitní analýzy. Politické nestabilitě lze ve specifickém středomořském prostředí předejít vhodnou kombinací tří prvků:

- „politicky přijatelnou mírou“ represe (přitom důležitá bude cena a únosnost ve vztahu k EU);
- zavedením omezené politické liberalizace, která může být kdykoli zastavena a která neohrozí privilegia a postavení vládnoucích elit;
- kompenzací ve formě pomoci a podpory EU, jež pomůže neutralizovat nežádoucí politicko-sociální radikalismus, upevní důvěryhodnost režimu a zajistí kontinuitu moci ve prospěch vládnoucí elity.

Kapitola věnovaná kulturně-historickým aspektům vývoje latinskoamerických ekonomik (autor J. L. Love) dokazuje, že proces restrukturalizace zahájený ve druhé polovině 20. století byl sice doprovázen překotnou industrializací a urbanizací, ale z hlediska výše HDP na jednoho obyvatele nemohla Latinská Amerika jako celek (snad s výjimkou Chile) konkurovat ekonomicky vyspělým tržním ekonomikám. Neoliberalistická strategie prosazovaná v Chile se v 90. letech rozšířila do ostatních latinskoamerických zemí. Významným rysem ekonomik je tradičně velká koncentrace majetku, sociální nerovnost, poměrně velká role státu, jakož i malé výdaje na vzdělání.

J. Rigg analyzoval příčiny závažného růstu v některých zemích jihovýchodní Asie a následné krize ve druhé polovině 90. let. Existuje několik variant výkladu příčin úspěchu těchto zemí (neoklasický či liberální, postoj Světové banky, revizionistický či kulturně tradicionalistický), které se navzájem liší hodnocením míry státního ekonomického intervencionismu. Tradicionalistický proud nadřazuje kulturní faktory pro správné pochopení ekonomických procesů. Typickým negativním rysem tohoto modelu je „věčná chudoba“, která souvisí mj. se snahou zemí jihovýchodní Asie udržet mzdy na konkurenceschopné úrovni.¹⁰ Většina odborníků zdůrazňuje unikátnost a neopakovatelnost asijského příkladu, což je vysvětlováno mimořádností historické situace, v níž se mohl daný model zrodit a existovat. Další názorová skupina tvrdí, že ostatní rozvojové země nedisponují dostatečnou „institucionální kapacitou“, aby mohly následovat úspěšný model. Tradicionalis-

tická škola si zakládá na zdůrazňování asijských kulturních tradic a hodnot (např. konfuciánské kultury) jako hnacího motivu růstu. Značné investice do fyzické i lidské infrastruktury, efektivní ekonomické řízení jsou jevy, které si nepochybně zaslouží pozornost i v jiných oblastech světa. Podle názoru *J. Robertse* by se ekonomickým modelem pro arabské, islámské země mohla stát Indonésie a Malajsie,¹¹ avšak díky současné politické nestabilitě není příklad Indonésie přesvědčivý.

Bezpečnostně-politické aspekty evro-středomořského partnerství do značné míry determinují úspěch ekonomických reforem a naplnění strategických cílů. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že středomořská bezpečnost není prioritou pro EU, která necítí hrozbu bezprostředního vojenského ohrožení z jižního středomořského prostoru. Prioritou jsou vztahy s Ruskem, členství zemí střední a východní Evropy v EU či v NATO, jakož i role, funkce a vzájemné vztahy hlavních západních bezpečnostních institucí.

Pod vlivem špatných historických zkušeností středomořské nečlenské státy zatím odmítají užší partnerství ve vojenskobezpečnostní oblasti s EU. *C. Spencer* zastává názor, že středomořské země podezírají EU, že ekonomické partnerství ve formě vzájemné závislosti má deklarativní, formální ráz, ale hlavním strategickým cílem zůstává obrana vlastní bezpečnosti.¹² Zmínku o budoucí vojenské spolupráci nenajdeme ani v jednom klíčovém dokumentu barcelonského procesu. Většina současných bezpečnostních iniciativ a dokumentů je zaměřena na posilování důvěry mezi oběma středomořskými břehy a připouštějí pouze monitoring či budování systémů pro předcházení konfliktům. Arabské země mají výhrady i k evropské snaze řídit konflikty a zprostředkovatelskou roli EU podporují pouze v blízkovýchodním mírovém procesu jako protiváhu amerického mírového úsilí. Evro-středomořské partnerství se bude zřejmě omezovat na akce patřící do petersbergských úkolů, tj. spíše na nevojenské bezpečnostní aspekty (*soft security*). Vojenské, strategické aktivity budou přenechány ZEU a zvláště NATO, které je po washingtonském summitu připraveno vojensky zasáhnout i mimo území členských států.

I. O. Lesser si všímá rozdílů v chápání bezpečnosti Středomoří mezi transatlantickými spojenci – EU a USA. Členské státy EU většinou nesdílejí názor Washingtonu o nutnosti změny Středomoří ve vojenskostrategické předpolí nezbytné pro ochranu Perského zálivu a ekonomických i strategických zájmů v kaspické oblasti. Evro-středomořské partnerství bylo od počátku vyčleňováno z transatlantické dimenze jako oblast zvláštních zájmů EU a ZEU.¹³ Občas bylo vnímáno i jako oblast konfliktu a spolupráce či jako blízké zahraničí Evropy (*near abroad*), což je termín, jež najdeme i v současných materiálech NATO. Z těchto důvodů nebyl Spojeným státům udělen ani statut pozorovatele v barcelonském procesu. V tomto kontextu se např. vyostřovaly rozpory mezi Francií, která považovala události v Alžírsku za evropskou (zvláště francouzskou) záležitost, zatímco USA je viděly jako transatlantický problém. Evropa vnímá bezpečnost ve Středomoří více komplexně, a to jako soubor různých aspektů či hrozeb v různých, vzájemně propojených oblastech (ekonomika, politika či sociální, demografické, ekologické problémy). USA naopak sledují středomořské záležitosti z globálnějšího (zvláště vojenskostrategického) hlediska, i když v současnosti dochází k většímu sblížení stanovisek.

Závěrečnou kapitolu *G. Joffého* lze považovat za jakýsi neformální závěr celého sborníku. Značnou pozornost věnoval opět posuzování vhodnosti, rentability či optimálnímu rozsahu aplikace neoliberálních teorií ve středomořském regionu (jako např. *A. Mahjoub*). Evro-středomořské partnerství je v současné podobě velmi úzce spojeno s neoliberálním washingtonským konsenzem, který byl formulován v 80. a 90. letech Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem. MEDA programy jsou akronymem liberální adaptace s dominantní orientací na podporu soukromého sektoru. *G. Joffé* kritizoval tzv. washingtonský konsenzus jako obecný ozdravný program, nedostatečně reagující na konkrétní potíže jednotlivých zemí. Daleko lépe by je pomohly řešit en-

dogenní reformy než exogenní programy adaptace. *G. Joffé* pochyboval o tom, zdali radikální liberalizační trend v ekonomice (např. snaha za každou cenu vytlačit stát z procesu ekonomických přeměn) je v současné podobě vhodný pro zdárné naplnění úkolů evro-středomošského partnerství.¹⁴

Autoři se v různých částech recenzované knihy přiklání k nezbytnosti provedení následujících reformních kroků ve středomošských nečlenských státech EU:

- respektování zákonů vztahujících se na všechny občany bez rozdílu;
- svoboda pro zaměstnavatele pružněji se přizpůsobovat vnějším a vnitřním požadavkům trhu ve vztahu k mobilitě pracovní síly;
- respektování pravidel tržní ekonomiky ve vztahu k cenám, k majetku, k úrokovým mírám a k tarifům;
- svoboda pro podnikatele a konec preferování státních firem ze strany státních pojišťovnic, bankovních, energetických a dalších společností;
- maximální průhlednost administrativních opatření a zajištění možnosti odvolat se k nějakému soudnímu tribunálu, který by ověřil právoplatnost úředního rozhodnutí;
- reforma daňového a celního systému a kompenzace ztrát příjmů v důsledku odbourání celních tarifů;
- posouzení způsobů povzbuzení zahraničních investic a jejich rozšíření na MEDA programy;
- podpora regionální ekonomické integrace jako priority;
- začlenění zemědělských produktů do volného obchodu v rámci barcelonského procesu;
- povzbudit politickou průhlednost, zodpovědnost, dobré vládnutí a růst občanské společnosti.

Je dost pravděpodobné, že zóna volného obchodu ve Středomoší bude doprovázena intenzivními sociálními otřesy. Základní otázkou se podle *Joffého* názoru stane rozpor mezi potřebou demokratické vlády na základě Barcelonské deklarace a současným důrazem kladeným na ekonomický rozvoj v rámci neoliberální strategie. Je nezbytné se vážně zabývat sociální únosností liberálních reforem a stanovením takové míry státní represe k zajištění reforem, aby situace nepřerostla v alžírské události. Otázkou je i správné uplatňování hesla sociální spravedlnosti, aby nebyli odrazeni potenciální investoři. Důležitým úkolem je rovněž dobrý způsob vládnutí a větší podíl občanů na řízení ekonomiky, který odpovídá kultuře a daným zvyklostem.

Celkově je možné konstatovat, že kniha je spíše určena odborníkům na tuto problematiku. Neuvádí základní informace o barcelonském evro-středomošském partnerství a ani nevykládá všeobecně známé skutečnosti, které najdeme v mnoha monografiích a v informačních příručkách o středomošské problematice ze druhé poloviny 90. let. Obsahuje však odvážnou diagnózu a hodnocení téměř všech hlavních problémů evro-středomošského partnerství v rámci všech tří barcelonských košů (které odpovídají někdejšími helsinským košům), i když ekonomické a finanční rovině byla věnována podstatně větší pozornost. Někteří autoři navrhli vlastní scénáře dalšího vývoje i hlavní úkoly, které musí EU a středomošské nečlenské státy řešit v různém časovém horizontu.

Kniha vyšla v době, kdy evro-středomošské partnerství prožívá další vlnu oživení. V roce 2001 má být přijata dlouho očekávaná charta pro mír a spolupráci, která by se měla stát středomošským „helsinským aktem“, a to zvláště pro bezpečnostní a politickou oblast. Byl zahájen velký počet MEDA programů a řetěz asociačních dohod se rozrostl o další středomošské státy. Není náhodou, že mnoho zajímavých návrhů a myšlenek této knihy lze nalézt v nedávno přijatých důležitých dokumentech EU, jako je pracovní dokument Evropské komise nazvaný *Opětné posílení barcelonského procesu* a zvláště pak *Společná strategie EU vůči středomošskému regionu*, která byla přijata na summitu EU v Santa Maria da Feira v červnu 2000. Barcelonský proces dostává jednotnou formu a stává se nedílnou součástí Společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU. Česká republika jako budoucí členský stát EU bude mít historickou šanci se do tohoto perspektivního a dynamicky se

rozvíjejícího procesu zapojit a využít všech výhod a možností, které bude poskytovat. V tomto ohledu předkládaná monografie může plnit roli vynikajícího zdroje informací a myšlenek o této velmi aktuální problematice.

Jaroslav Bureš

¹ Viz Joffé, George: Perspectives on Development. The Euro-Mediterranean Partnership. 1st ed. Ilford: Cass, 1999, s. 4.

² Viz tamtéž, s. 82.

³ Viz tamtéž, s. 98.

⁴ Podrobně viz Weber, Max: The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. London: Unwin Paperbacks, 1985.

⁵ Viz Joffé, George: cit. dílo, s. 114.

⁶ Viz tamtéž, s. 73.

⁷ Viz tamtéž, s. 6.

⁸ Viz tamtéž, s. 86–88.

⁹ Viz tamtéž, s. 28–30.

¹⁰ Viz tamtéž, s. 169.

¹¹ Viz tamtéž, s. 199.

¹² Viz tamtéž, s. 207.

¹³ Viz tamtéž, s. 214.

¹⁴ Viz tamtéž, s. 249.